

ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ШЕТ ЕЛДЕРМЕН ӘСКЕРИ САЛАДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ

*Оспанов Т.О., Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Университеті
заң факультетінің магистранты*

*Ғылыми жетекші Мусин Қ.С. Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Университеті
заң факультетінің қауымдастырған профессоры*

Президент өз халқына жолдауында Қазақстанның ішкі саяси ұсыныстары туралы, біздің қалай әлемдік қоғамда қолдау алғанымыз туралы айтты. Осыларды сыртқы саясатымыздың алдыңғы он жылдық стратегиямыздың мәні бар. Әрі қарай біз тек Батыспен ғана өзара әрекетте болмай, сонымен қатар Азия мемлекеттерімен де теңдескен сыртқы саясатымызды жалғастыратын боламыз. Осы жылы Азияға сенім шаралары мен өзара әрекет ету менің бастамам бойынша алқалық шақырылуы туралы 23 жыл толды. Ағымдағы жылы біз Ислам мен достастық ұйымына, ұжымдық қауіпсіздік шарт ұйымына төрағалықты лайықты аяқтауымыз қажет [1;124].

Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған ТМД елдерінің жиын материалдары, үкіметаралық келісімдер және нормативті құжаттар.

Пост одақ кеңістігіндегі интеграциялық үрдістер, олардың мемлекеттік – саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени даму аспектілерінде ерекше қызығушылық тудырады.

ТМД-дағы аймақтық интеграция ерекшеліктері, бұл үрдістің құлаған Кеңес одағының аяқталмаған дезинтеграция үрдісімен аса тығыз байланысты. Көптеген объективті жағдайлар қатарының «қысымына» қарамастан, пост кеңес кеңістігінде ненің басым екені белгісіз, расыменде Кеңес қалдығының күшті инерциясы, әлде тәуелсіз саяси және экономикалық дамумен байланысты интеграцияға деген тенденция ма.

1991-1993 жылдары кезеңде ТМД институтын құруға қарамай, әлеуметтік-экономикалық байланыстардың қарқынды бұзылуы көптеген пост кеңес мемлекеттерінің ұлттық қауіпсіздік базасын өсіруге тырысты, сол уақытта ТМД-ны құру туралы келісім өздігінен пост кеңес елдерін «мәдени ажырасумен» қамтамасыз етілген құжат болатын. Негізінде ТМД құру туралы келісімнің 5 және 6 баптарында мынадай айтылғандар бар: достастық шегіндегі әрекет етуші шекараның дербес құқығы және бір-бірінің біртұтас аумағын мойындады; Тараптар халықаралық қауіпсіздік пен бейбітшілікті қамтамасыз етуде қызметтес болуға міндетті; Одаққа мемлекет-мүшелер біріктірілген басқарма астында жалпы әскери-стратегиялық кеңістікті ядролық қаруға бірыңғай бақылауды қоса алғанда, қолдайтын болады; олар сонымен қатар, қаруланған күштердің материалдық және әлеуметтік стратегиялық қамтамасыз етуі, орналстыру және функционалудың қажетті шарттарына бірігіп кепіл береді [2;9].

Жас тәуелсіз Қазақстан мемлекетінің қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша келесі қадамы Қазақстан Республикасымен Ресей Федерациясы арасындағы өзара көмек және қызмет ету, достастық туралы Келісім болды. Онда Тараптар Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының өзара көмегі, қызмет етуі, көршілес татулығы, достық қатынасын нығаюы, екі мемлекет халықтарының түбегейлі ұлттық қызығушылығына жауап береді, қауіпсіздік пен бейбітшілік ісіне қызмет етеді. Сонымен өз қатынастарын дос мемлекеттер сияқты құрайды, мемлекеттік және территориялық біртұтастықты өзара сыйластық ұстаным мен басшылық жасайды, ішкі істерге және тең құқылы экономикалық пен басқа қысым түрлерін қоса алғанда, басқа күштер мен қауіп-қатер күштерін қолданбай дауды бейбіт жолмен шешуге әрекет етеді. Сонымен қатар Тараптар қауіпсіздік пен бейбітшілікті бекіту мақсатында өзара келісім туралы аймақтық, сонымен қатар ғаламдық өлшемде: ұжымдық қауіпсіздік механизмі мен жүйесінің құру тиімділігіне әсері бар сыртқы саясат жүргізуге келісім туралы; қоғаныс жеткіліктігі ұстанымы мен өзінің әскери

доктрина келісілген ұсыныстар негізінде әскери-стратегиялық кеңістіктің жалпы шеңберінде сенімді бірлесіп қорғандың қамтамасыз етудің өзара әрекеті туралы; екі жақтың біреуі ашу-ыза кезінде көмек көрсету қажеттілігі. Сонымен қатар Тараптар бір-бірінің территориялық біртұтастығын тануға және құрметтеуге міндеттелді, екі мемлекеттің территориялық біртұтастығына, тәуелсіздігіне қарсы бағытталған ұйымдар мен тұлғаларды өзінің заңнамасына сәйкес рұқсат етпейді, немесе халықаралық қатынастарды ушықтыруға тыйым салады. Сонымен қатар Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы арасында Қазақстан үшін маңызды әскери келісімге қол қойылды. Тараптар 1992 жылдың 25 мамырынан мемлекеттер арасындағы өзара көмек пен достастық туралы келісімді басшылыққа ала отырып алдында қол жеткізген ТМД шегіндегі қорғаныс аймағындағы достастық туралы келісімді есепке ала отырып, ұжымдық қауіпсіздікпен қамтамасыз ету мақсатында, мыналар туралы келісті:

- екі жақтың біреуінің қауіпсіздігіне, тәуелсіздігі мен аймақтық біртұтастығына қауіп төндіретін жағдай туындаған кезде, екі жақтың қауіпсіздігін бірлесіп қамтамасыз ету мақсатында Каспий теңізі акваториясында Ресей Федерациясы әскери теңіз флоты және Қазақстан Республикасының әскери теңіз күштері құралдары мен күштерін қолдану туралы Келісімге қол қою.

Әскери барлау аумағында серіктестікті жүзеге асыру, әскери техника және материалды-техникалық құралдарды, қару-жарақты жеткізу және жөндеу, бірлескен жасалымдардың келісілген саясатын жүргізу [2;182].

Бұл Шарттар екі елдің қауіпсіздігі мен интеграциясының берік негізін қалап, тәуелсіз Қазақстанның саяси тарихындағы осындай мазмұндағы алғашқы құжаттары болып табылады.

Осы мазмұндағы шарттарды Өзбекстан Республикасы және Қырғызстан Республикасымен жасасу Қазақстан қауіпсіздігі үшін маңызды болып табылады. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың халыққа жолдауында: «жақын және алыс болашаққа ұлттық қызығушылықты қорғанысты қамтамасыз ететін үздік қару ретінде – интеграция саясаты, оның ішінде Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан арасында орта Азиялық одақты дамыту және нығайту» [3;156]. Осылайша, 1993 жылы Қазақстан Республикасы және Өзбекстан Республикасы арасында өзара көмек көрсету, серіктестік пен достық туралы Шартқа қол қойды, сонымен бірге онда екі тарап территориялық біртұтастығы және қазіргі шекараның бұзылмауын сыйлауға және мойындауға міндетті. Сонымен бірге тараптар ұжымдық қауіпсіздікті нығайтуға, аймақтық шиеленістерді реттеуге келісті. Екі тараптың біреуіне қауіп төнгенде, оның болдырмау бойынша шаралар қолдану және өзінің позициясын координациялау мақсатында халықаралық қауіпсіздік сұрақтары бойынша бірлескен кеңес берулер өткізеді. Егер, екі тараптың біреуіне әскери акт жасалатын болса, екіншісі әскери көмекпен бірге тиісті көмек көрсетеді.

1992 жылы 15 мамырда Ташкентте жасалған ұжымдық қауіпсіздік туралы келісім ТМД елдерінің ұлттық қауіпсіздігін қамтамыз етудегі басты құжат болып табылады. Ресей Федерациясы шетел істері министрі С.Иванов: «Ресей ТМД елдері аясында әскери жан-жақты және әскери-техникалық серіктестік консолидациялық басты құралы болып ұжымдық қауіпсіздік туралы Шарт есептеледі. 1999 жылдың сәуірінде алты ел – Армения, Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан, Ресей және Тәжікстан осы Шарттың әрекетін ұзартты».

Бұл Шартта қатысушы-мемлекеттер мемлекет аралық қарым-қатынасы күшті немесе қоқан-лоққы қолданудан бас тарту міндеттемелерін растайды. Қатысушы-мемлекеттер әскери одағы немесе мемлекет түрлі топтарына қатысуға міндеттенеді. Қатысушы-мемлекеттер құрамында басшылары бар және Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының Бірлескен Қарулы күштері бас қолбасшысының және қатысушы-мемлекеттері бар ұжымдық қауіпсіздік одағын құрды.

Ашу-ыза білінген жағдайда Қарулы күштерді қолдану туралы шешім қатысушы-мемлекет басшыларымен қабылданады. Сонымен бірге, аталған келісім БҰҰ жарғысына сәйкес төнген қауіптен жеке және ұжымдық қорғануды қозғамайды [4;312].

Қазақстан өзінің әскери қауіпсіздігін қамтамасыз етуде құқықтық мемлекет, саяси және әлеуметтік-экономикалық реформасын жүзеге асыру, теңқұқылы серіктестік ұстанымдарын бекіту, өзара тиімді серіктестік, халықаралық қарым-қатынаста достықты нығайту және сақтау.

Қазақстанның қауіпсіздігін қамтамасыз ету шараларында онда алдыңғы кезекте саяси-полигондық, құқықтық, экономикалық, гуманитарлы, ақпаратты-үндеу және тағы басқа әскери емес түрлеріне басым көңіл бөледі.

Бұл келесі тапсырмалардың шешілуін анықтайды:

- дос мемлекеттермен, оның ішінде Орта Азия елдерімен, әскери ауданда жария мен сенім шараларының жүзеге асырылуына, өзара түсінушілік, дара тиімді серіктестік негізінде интеграциялық үрдістің және байланысты күшейту;

- туындаған әскери ұрыс-керістің алдын алу халықаралық механизмін жасау жөніндегі әрекеттерді белсендендіру;

- халықаралық дауларды реттеу, мемлекет аралық келіспеушіліктерді шешу үшін күш қолданудан бас тарту, сенімділік шараларын нығайту;

- әлемнің индустриалды және демократиялық дамыған елдерімен экономикалық байланыс және қарым-қатынастарды тереңдету және кеңейту;

- халықаралық бірлестік жағынан елге қолдау көрсетуді қамтамасыз ету үшін форумдар мен халықаралық институттардың көмегін қолдану;

- қарулануға бақылау жасау және қаруды жалпылама жоюды таратпаудың халықаралық режимдерін нығайтуға әрекет ету.

Қазақстан халықаралық ұйымдар және басқа мемлекеттермен байланыс, қызметтік және серіктестік құралдарын кеңінен пайдаланып, әлемдік тыныштықты қалыптастыруды және әскери ұрыстың алдын алу сұрақтарына белсенді ат салысады, ал ондай жағдай туындағаннан бастап, бұл жағдайды шешуге тырысады [5;34].

Қазақстанның ядролық қарудан бас тартуына байланысты Қазақстанның қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін негізгі құжат болып Қазақстан Республикасы қауіпсіздігіне кепілдік беретін Меморандум болып табылады. Ол – Қазақстанның ядролық қару-жарақты жаймау туралы 1994 жылы 5 желтоқсанында Будапештте жасаған келісім.

Қазақстан өз жерінде зымыранға қарсы мобилизация оқуларын өткізу және дайындауды ұйымдастырып, сонымен бірге, басқа елдердің осындай оқу-шараларына қатысып, белсенді ат салысты.

Әскери кадрларды дайындау Ресей-Қазақстан әскери серіктестігі байланысы арасында Қазақстан әскери қызметкерлерін Ресейде оқыту маңызды роль атқарады. Ресей Федерациясының әскери оқыту оқу орындарында Қазақстандық әскери қызметкерлерді дайындау «Әскери серіктестік туралы» Шартқа және 1998 жылы 6 наурызда қол қойылған «Әскери кадрларды дайындау аумағындағы серіктестікті дамыту туралы» ТМД елдері қатысушыларының келісіміне негізделген. Осы келісімдер аясында оқудың өзі тегін, ал әскери қызметкерлерді қамтамасыздандыру бағыттап отырған елдің есебінен жүргізіледі.

1993-2007 жылдар аралығында Ресейдің Қорғаныс Министрлігі және тағы басқа әскери күштер құрылымдарының Жоғары оқу орындарында 2,5 мыңнан астам Қазақстан азаматтары оқытудан өткен. Бұл ТМД елдері азаматтарының Ресейде арнайы және әскери білім алғандарының үштен бірін құрайды.

2002 жылы Мәскеу мен Астана қазіргі әскери доктриналды жасалымдарға негізделген Ресей әскери қызметкерлер бағдарламасымен Қазақстан азаматтарын оқытуда бірдей өткізілуге келісім жасалды.

Сонымен қатар Қазақстанда ұлттық әскери оқыту жүйесін құру кезінде Ресейдің осыған ұқсас тәжірибелері де ескерілді. Атап айтсақ Қазақстандық әскери жоғары оқу орындары Ресейдің ұқсас оқу орындарына келтіріліп құрылған. 2003 жылдан бастап

Қазақстанның Ұлттық қорғаныс университеті оқу үрдісіне Ресейдің жоғары әскери оқыту орындарының профессорлық оқытушылар құрамын тұрақты түрде шақырып отыр.

Соңғы жылдары Қазақстан Ресейдің әскери оқу орындарында космостық мамандықтары бойынша офицерлердің дайындалуына ерекше көңіл бөліп отыр. Қазақстанның қорғаныс ведомствосы офицерлерді оқытып шетел өкілеттілігіне Ресейдің әскери дипломатиялық академиясына қысқа курстарға жіберуді жоспарлап отыр.

Толықтай қарастырғанда, қазіргі таңдағы Ресей мен Қазақстанның әскери ынтымақтастығы айтарлықтай жоғары деңгейде. Екі жақты қатынаста барлық спектрлік сұрақтар бойынша өзара сапалы жетерліктей және қарқынды нәтижесі болып табылады. Мәскеу мен Астана арасында қалыптасқан сенім деңгейі болашақта сақталады, көбінесе екі мемлекет арасында әскери ынтымақтастық пен толықтырулықтан тәуелді болады. Қазақстан Орталық Азиядағы өзге мемлекеттер сияқты өзінің сыртқы саясатында көп векторлы тәсілін жүзеге асырады, Батыс мемлекеттерімен әскери салада өзара әрекетті кеңейтуге мүддесін арттыруды білдіреді, бірінші ретте АҚШ-пен және НАТО-ға мүше мемлекеттермен. Бұған көрнекті дәлел 2008 жылы қыркүйек айында НАТО мемлекеттерінің бөлімшелерінің қатысуымен Алматы облысы Іле полигонында Қазақстанның Аэромобильді әскер Қарулы Күштерінің бейбітшілік мақсатта өткен арнайы тактикалық «Степной орел» оқу жаттығулары болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.А. Критическое десятилетие. - Алматы: Атамура, 2003. -260 с
2. Токаев К.К. Казахстан в мировом сообществе // Международная жизнь. - Алматы, 2002. - № 7. - С.45-53.
3. Проблемы национальной безопасности в стратегии «Казахстан-2030» Рахманова Г.Б. -Алматы.: 2000.- 153-с.
4. Мырзабекова Д. Казахстанско-китайские связи в области обороны и безопасности // Казахстан в системе международных отношений сборник материалов международной научно-практической конференции посвященной 10-летию суверенитета РК. - Алматы, 2002. - С.227.
5. Назарбаев Н.А. Прямой телемост выступление Президента Казахстана. - Астана. - Хабар. - 24 августа 2005.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК БИЛІКТІҢ ДАМУ КЕЗЕНДЕРІ ЖӘНЕ БӨЛІНУІ

*Сануаров Ж. – Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Университеті,
Заң факультетінің, «Мемлекеттік билік және басқару органдарының қызметін
құқықтық қамтамасыз ету» мамандығының I курс магистранты.*

Ботагарин Р.Б. – Ғылыми жетекші.

Бастапқыда саяси, кейіннен құқықтық қағидаға айналған «мемлекеттік билікті заң шығару, атқару және сот тармақтарына жіктеу» мемлекетті демократиялық және құқықтық деп танудың басты өлшемдерінің бірі болып табылады. Билікті жіктеу қазақстандық қоғамда еліміздегі демократиялық өзгерістер басталған кезеңнен бастап кең талқылана бастады.

Бұл қағида 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған, өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырған Қазақстан Республикасы Конституциясында көрініс тапты. Ата заңымыздың үшінші бабында: «Республикада мемлекеттік билік біртұтас, ол Конституция мен заңдар негізінде заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына бөліну, олардың тежемелік әрі тепе-